

NORMATIVNI SADRŽAJ LJUDSKOG PRAVA NA VODU

Desanka Sarvan, dipl. iur.

1. UVOD

Ljudsko pravo na vodu još uvijek nije prepoznato kao *samostalno* ljudsko pravo u međunarodnom pravu, već samo kao *ljudsko pravo koje je esencijalno za potpuno ostvarenje života i svih ljudskih prava*, tj. ljudsko pravo *subordinirano* drugim građanskim i političkim, te gospodarskim, socijalnim i kulturnim ljudskim pravima, tj. kao ljudsko pravo koje je *izvedeno* ili *potrebno za ostvarenje* drugih ljudskih prava (Bluemel 2005., 1006). Sveobuhvatna i autoritativna interpretacija ljudskog prava na vodu sadržana je u Općem komentaru br. 15 o pravu na vodu, Odbora za gospodarska, socijalna i kulturna prava UN-a (CESCR),¹ čije je usvajanje potaklo istraživanja o teorijskim i praktičnim dimenzijama ljudskog prava na vodu. Metoda derivacije i zaključivanja ukazuje kako je ljudsko pravo na vodu pravo izvedeno iz ljudskog prava na odgovarajući životni standard i ljudskog prava na najviši dostignuti standard zdravlja, te prava na život. Analiza središnjeg značaja za ostvarenje drugih ljudskih prava ukazuje kako pravo na vodu ima središnji značaj i potrebno je za ostvarenje drugih ljudskih prava koja proizlaze iz Opće deklaracije UN-a o ljudskim pravima, naročito prava na život i ljudsko dostojanstvo. Metoda prethodnog prepoznavanja ljudskog prava na vodu ukazuje kako postoje mnogi legalni međunarodni instrumenti koji *implicitno* prepoznaju ljudsko pravo na vodu ili njegove pojedine elemente (Salman, McInerney-Lankford 2004., 55).

Ključni elementi normativnog sadržaja ljudskog prava na vodu obuhvaćaju definiciju *namjene* korištenja vode obuhvaćene ljudskim pravom na vodu, *zajamčenih količina* vode, odnos prema ljudskom pravu na sanitarije, kao i slobode i ovlasti pojedinaca i obveze država koje proizlaze iz tog ljudskog prava.

2. NAMJENA I KOLIČINA VODE

Ljudsko pravo na vodu ovlašćuje svakoga na dovoljne količine sigurne, prihvatljive, fizički i financijski dostupne vode za osobne potrebe i potrebe kućanstva.² Odgovarajuća količina vode potrebna je radi sprječavanja smrti od dehidracije, smanjivanja rizika od bolesti prouzročenih vodom i osiguranje vode za piće, pripremu hrane i osobnu higijenu, kao i higijenu kućanstva. U tom smislu: a) pod *vodom za piće* smatra se voda namijenjena piću i prehrani, b) pod *osobnom higijenom* podrazumijeva se voda potrebna za održavanje osobne čistoće i dispozicija otpadnih voda nastalih uporabom vode za ljudske potrebe, c) *voda za pripremu hrane* podrazumijeva vodu za higijenu hrane i pripremu prehrambenih proizvoda, bilo da je voda sastavni dio hrane ili dolazi u doticaj sa hranom tijekom pripreme, d) pod *higijenom kućanstva* smatra se održavanje čistoće kućanstva i okoliša kućanstva.

2.1. Proizvodna voda

U definiciji normativnog sadržaja ljudskog prava na vodu postavlja se *pitanje dostupnosti vode za gospodarske djelatnosti (proizvodna voda) zbog moguće konkurencije potreba za korištenjem vode za osobne potrebe i potrebe kućanstva i potreba za vodom za proizvodnju hrane, industrijskih proizvoda i energije*. Ljudsko pravo na vodu *ne obuhvaća* vodu potrebnu za obavljanje gospodarskih djelatnosti (poljoprivrednu i industrijsku proizvodnju, proizvodnju energije) ni vodu potrebnu za održanje plovnih putova i ekoloških sustava (Harderberg 2005., 350). Isključivanje vode potrebne za uzgoj poljoprivrednih kultura iz definicije ljudskog prava na vodu može imati značajan utjecaj na siromašne zajednice koje ovise o lokalnoj proizvodnji hrane za vlastite potrebe. Uvažavajući obvezu iz članka 1. stavka 2. Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima, kako *nitko ne može biti lišen sredstava za egzistenciju*,

1 UN CESCR, General Comment No. 15: The Right to Water (Arts. 11 and 12 of the Covenant), 20. January 2003., (E/C.12/2002/11) – u daljnjem tekstu: GC No 15.,

2 Guidelines for the realization of the right to drinking water and sanitation Resolution 2006/10, UN Doc. UN Doc. A/HRC/Sub.1/58/L.11 (2006.), p. 1.2.

u opsegu ljudskog prava na vodu *proizvodna voda* osigurava se za marginalizirane poljoprivrednike i poljoprivrednike sa posebnim potrebama, uključujući žene poljoprivrednike, čija prehrana ovisi o vlastitoj proizvodnji hrane, što pretpostavlja jednaki pristup vodi i sustavima upravljanja, uključujući održivo sakupljanje kišnice i tehnologije navodnjavanja, kao i odgovarajući pristup vodi za potrebe uzgoja hrane i osiguravanje sredstava za život za domorodačko stanovništvo. Iako je voda potrebna za ostvarenje mnogih ljudskih prava, prioritet u alokaciji vode mora se osigurati za osiguranje dovoljnih količina osobne potrebe i potrebe kućanstva i resursima vode potrebnim za sprječavanje gladi i bolesti.

Ljudsko pravo na vodu obuhvaća *samo* pravo na primjerene količine vode potrebne za osnovne osobne potrebe (*daily basic needs*), koje je potrebno tumačiti sukladno zahtjevima *primjerenosti ljudskom dostojanstvu, životu i zdravlju*, ali ne obuhvaća pravo na neograničene količine vode ili pravo na besplatnu vodu.³ U smislu vode potrebne za kućanstvo, ljudsko pravo na vodu ne obuhvaća količine vode potrebne za luksuzne potrebe, kao što su bazeni i održavanje vrtova, zalijevanje travnjaka, pranje automobila i druga uporaba vode u kućanstvu koja nema izravan utjecaj na ljudsko zdravlje (Howard, Bartram 2005., 24).

2.2. Odnos ljudskog prava na vodu i ljudskog prava na odvodnju otpadnih voda

Istovremeno sa procesom prepoznavanja prava na vodu kao ljudskog prava, javljaju se ideje o prepoznavanju ljudskog prava na odvodnju otpadnih voda kao pravo koje pretpostavlja pristup uređajima za odvodnju otpadnih voda u svim sferama života, koji su sigurni, higijenski, socijalno i kulturno prihvatljivi, omogućavaju privatnost i osiguravaju dostojanstvo.⁴ Različiti međunarodni dokumenti ukazuju na važnost odvodnje otpadnih voda u vezi sa ostvarenjem ljudskog prava na vodu; načelo br. 4 Izjave iz Dublina o vodi i održivom razvoju (1992.) ističe kako je od vitalnog značaja prepoznavanje prvog i osnovnog prava svih ljudskih bića na pristup čistoj vodi i odvodnji otpadnih voda po prihvatljivoj cijeni; Načelo br. 2 Akcijskog programa Konferencije o stanovništvu i razvoju iz Kaira 1994. godine navodi kako svi pojedinci imaju pravo na odgovarajući standard života za njih i njihove obitelji, uključujući odgovarajuću hranu, odjeću, stanovanje, vodu i odvodnju otpadnih voda, a ovo je stajalište kasnije potvrđeno 1996. godine usvajanjem UN-Habitat Akcijskog plana.

U pravnoj teoriji ne postoji konsenzus obuhvaća li ljudsko pravo na vodu i ljudsko pravo na odvodnju otpadnih voda, ili se radi o dva različita zasebna ljudska prava (prava *per se*). Postoje mišljenja kako ljudsko pravo na odvodnju otpadnih voda nije obuhvaćeno ljudskim pravom na vodu, te

kako su to dva međusobno povezana (*co-right*), ali odvojena ljudska prava (prava *per se*), te kako se ljudsko pravo na odvodnju otpadnih voda u odnosu na ljudsko pravo na vodu može razmatrati samo u odnosu na *količine vode* potrebne za odvodnju (McGraw 2011., 161). Kao argument u prilog takvom shvaćanju navodi se kako svako od tih prava ima osobitosti koje zahtijevaju posebnu pažnju, te kako voda nije nužno funkcionalno potrebna za zbrinjavanje ljudskih ekskreta jer se recentno promiče uporaba tehnologija koje omogućavaju zbrinjavanje bez korištenja vode ili bez korištenja većih količina vode (Winkler 2012., 178). Ističe se kako ne bi bilo razumno smatrati odvodnju otpadnih voda samo kao element prava na vodu jer se u tom slučaju prioritet ipak pridaje primarno opskrbi vodom za piće stanovništva u odnosu na osiguranje higijene i očuvanja vodnih resursa, ali da je svrha prava na odvodnju otpadnih voda daleko šira (Khalfan, Kiefer 2008., 5). Nezavisni ekspert Vijeća za ljudska prava UN-a za pitanja obveza koje proistječu iz ljudskih prava u odnosu na vodu i odvodnju otpadnih voda uobičajeno se referira na prava na vodu i odvodnju otpadnih voda (u množini), što ukazuje na percepciju tih prava kao različitih ljudskih prava, a kao argumente ističe kako je važnost dostupnosti odvodnje otpadnih voda esencijalna za održavanje života u dostojanstvu, te kako je to ljudsko pravo više od ostalih ljudskih prava povezano sa konceptom ljudskog dostojanstva, jer njegove povrede predstavljaju povredu same srži ljudskog dostojanstva pa se stoga ne mogu u cijelosti obuhvatiti samo dovodeći u vezu ljudsko pravo na odvodnju otpadnih voda u odnos sa drugim ljudskim pravima. Zbog jedinstvenih osobitosti prava na odvodnju otpadnih voda, koje pozivaju na poštivanje inherentnog dostojanstva svih ljudskih bića koje nije moguće riješiti na odgovarajući način kroz sadržaj drugih ljudskih prava, nezavisni ekspert Vijeća za ljudska prava UN-a zalaže se za definiciju tog prava kao samostalnog ljudskog prava *per se*.⁵

Postoji više razloga koji opravdavaju percepciju ljudskog prava na odvodnju otpadnih voda kao sastavnog dijela ljudskog prava na vodu. Nedostatan pristup odvodnji otpadnih voda primarni je uzrok kontaminacije vode i širenja zaraznih bolesti putem nečiste vode, jer su voda za piće i odvodnja otpadnih voda povezane održavanjem higijene kućanstva i njegovog okoliša i tamo gdje se voda koristi za odvodnju otpadnih voda povezane su i sustavima infrastrukture. Tehnološki proces osiguranja vode za piće obuhvaća zahvaćanje vode iz prirode, skupljanje, pročišćavanje i distribuciju korisnicima, te proces skupljanja otpadnih voda, obradu i pročišćavanje i zbrinjavanje taloga te upuštanje u prirodni okoliš pročišćenih otpadnih voda u stanju prihvatljivom za okoliš. Ključno je razumjeti da su voda i odvodnja otpadnih voda samo dva lica istog pitanja te da je pravo na odvodnju otpadnih voda potrebno povezati sa njegovim atraktivnijim suprotnim dijelom – pravom na vodu, jer su ova prava neodvojivo povezana i međuoavisna u praksi zato što je nesigurno zbrinjavanje sanitarnih otpadnih voda jedan od najznačajnijih uzroka onečišćenja

3 GC No.15, p. 7., 11.

4 Report on the independent expert on the issue of human rights obligations related to access to safe drinking water and sanitation, (A/HRC/12/24, 1 July 2009.), p. 63.

5 Report, op.cit. (bilj. 4), p. 58, fus. 85.

raspoloživih vodnih resursa. Opskrba vodom za osobne potrebe i potrebe kućanstva zahtijeva osnovne sanitarne mjere koje osiguravaju odvajanje vode za piće od otpadnih voda, posebno u urbanim sredinama gdje opskrbu visoko koncentriranog stanovništva velikim količinama vode mora pratiti razvoj infrastrukture za pročišćavanje i zbrinjavanje velikih količina otpadnih voda u cilju sprječavanja onečišćenja okoliša i vode koja može biti mjesto za razvoj patogenih organizama koji uzrokuju zarazne bolesti. Zbog iznimnog utjecaja na onečišćenje vodnih resursa i javno zdravlje, pitanje ljudskog prava na odvodnju otpadnih voda ne može se razmatrati odvojeno od ljudskog prava na vodu, jer zahtjevi za održavanje higijene, iako *sekundarni* u odnosu na opskrbu vodom za piće, imaju značajne utjecaje na ljudsko zdravlje (Harderberg 2005., 358). Osim toga, obveze u poštivanju ljudskih prava u odnosu na pravo na sanitarije jednake su načelima osiguranja prava na vodu i pretpostavljaju raspoloživost, dostupnost i kvalitetu (availability, accessibility, quality - AAQ model).⁶

Međunarodna definicija prava na odvodnju otpadnih voda kao samostalnog ljudskog prava nije prihvaćena - to je pravo obuhvaćeno ljudskim pravom na vodu jer se pod pojmom vode potrebne za *kućanstvo* podrazumijeva i voda potrebna za higijenu kućanstva, što podrazumijeva vodu za održavanje čistoće *kućanstva i njegovog okoliša* i nedvojbeno implicira raspoloživost i dostupnost sanitarija. Osim toga, za ostvarenje prava na vodu važno je poduzimanje mjera za sprječavanje, postupanje i kontrolu bolesti vezanih za uporabu vode, poglavito osiguravanjem pristupa odgovarajućoj odvodnji otpadnih voda, kao i činjenica kako osiguranje pristupa odvodnji otpadnih voda nije samo temeljno pitanje ljudskog dostojanstva i privatnosti, već je jedan od temeljnih mehanizama zaštite kvalitete zalih i izvora vode za piće, te su sukladno tome države obvezne progresivno proširivati dostupnost odvodnji otpadnih voda, naročito za ruralna područja i urbana područja koja nisu opskrbljena tom uslugom, uzimajući pri tome u obzir potrebe žena i djece.⁷ Recentni međunarodni dokumenti govore o *pravu na sigurnu vodu za piće* i odvodnju otpadnih voda i sve specijalne agencije UN-a koje se bave problemom opskrbe vode u svojim programima uključuju i opskrbu odvodnjom otpadnih voda.

3. SLOBODE I OVLASTI POJEDINACA

Ljudsko pravo na vodu sadržava *slobode* pojedinca koje uključuju pravo na održavanje pristupa postojećoj opskrbi vodom neophodnoj za ostvarenje prava na vodu i pravo biti slobodan od ometanja, kao što je pravo na slobodu od arbitrarnog isključenja ili onečišćenja opskrbe vodom, te *ovlasti* koje uključuju pravo na sustav opskrbe vodom i upravljanje koje osigurava jednakost prilika za

sve ljude u uživanju prava na vodu.⁸ Iako pitanje *obveza pojedinaca* u odnosu na uživanje ljudskog prava na vodu nije elaborirano u pojedinim dokumentima i izvješćima tijela ovlaštenih za interpretaciju međunarodnih pravnoobvezujućih dokumenata, kao minimum obveza, koje imaju pojedinci u odnosu na uživanje ljudskog prava na vodu i vodu kao ograničen i iscrpiv resurs u prirodi, osnovna obveza je održivo korištenje vode koje pretpostavlja uporabu razumnih količina vode i čuvanje vode od onečišćenja.

Iako svi ljudi imaju slične minimalne potrebe za vodom (uvažavajući posebne potrebe pojedinih društvenih grupa kao što su žene i djeca), normativni sadržaj prava na vodu u velikoj mjeri ovisi o regionalnim geografskim, klimatskim, kulturološkim i drugim osobitostima konkretnog područja i zajednica, stoga definicija normativnog sadržaja ljudskog prava na vodu sadržava općenite formulacije jer mora poštivati različite uvjete o opskrbi i korištenju vode.

1.1. Koncept minimalne jezgre ljudskog prava na vodu

U definiciji normativnog sadržaja ljudskog prava na vodu potrebno je razlikovati *minimalnu jezgru prava (minimum core)* koja obuhvaća osnovna prava koja moraju biti osigurana bez diskriminacije *svima i odmah*.

U pravnoj teoriji postoje mišljenja kako primarno ljudsko pravo, iz kojega se izvodi ljudsko pravo na vodu, ima različiti utjecaj na opseg prava minimalne jezgre ljudskog prava na vodu, jer su građanska i politička ljudska prava negativna prava i pretpostavljaju negativnu obvezu država na suzdržavanje od interferencije na ostvarenje prava, dok su gospodarska, socijalna i kulturna prava pozitivna prava koja pretpostavljaju kako *negativne obveze* tako i *pozitivne obveze* država (tj. poduzimanje primjerenih mjera za ostvarenje prava). Primjerice, smatra se kako izvođenje ljudskog prava na vodu iz ljudskog prava na život ima ograničen učinak jer osigurava dostupnost samo minimalnih količina vode potrebnih za osiguranje održavanja života (Kirschner 2011., 459). Međutim, kako su ljudska prava univerzalna, nedjeljiva, međuovisna i međusobno povezana, pitanje minimalne jezgre ljudskog prava na vodu razmatra se u korelaciji sa drugim ljudskim pravima.⁹ Primarni cilj je osigurati svakome minimalne količine vode za sprječavanje dehidracije i bolesti, ali ostvarenje ljudskog prava ne jamči samo pristup vodi dovoljan za osiguranje ljudskog preživljavanja, već zahtijeva razinu potrebnu za odgovarajući standard života i zaštitu ljudskog zdravlja, tj. vodu za zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba, osobne higijene i higijene kućanstva (Winkler 2012., 121). Holistički pristup definiciji minimalne jezgre ljudskog prava na vodu pretpostavlja razinu prava višu od zadovoljavanja osnovnih potreba za puko preživljavanje, jer u ostvarenju ljudskog

⁶ Report, op.cit. (bilj.4.), p. 35.

⁷ GC No.15., op.cit.(bilj.1.), p. 12 a), 36. i), 29.

⁸ GC No.15., op.cit.(bilj.1.), p. 10.

⁹ UN World Conference on Human Rights, Vienna, 14.-25. june 1993., Vienna declaration and Programme of Action A/Conf.157/23, p. 5.

prava na vodu moraju biti zadovoljene pretpostavke za ostvarenje ljudskog dostojanstva. Stoga *minimalna jezgra ljudskog prava na vodu obuhvaća minimalni standard primjerenosti vode koji je neophodan za život, zdravlje i dostojanstvo*. Prema holističkom pristupu minimalna jezgra prava na vodu podrazumijeva zadovoljavanje „više od osnovnih potreba“ za vodom (*basic needs plus*). (Bluemel 2005., 986).

Primjerenost ljudskog prava na vodu tumači se u odnosu na volumen, količinu ili tehnologiju opskrbe vodom, te način ostvarenja prava na vodu, koji mora biti okolišno održiv kako bi se pravo na vodu osiguralo sadašnjim i budućim generacijama.¹⁰ Iako se primjerenost ljudskog prava na vodu razlikuje u odnosu na različite uvjete života, okolnosti *primjenjive u svim slučajevima* su: a) raspoloživost, b) kvaliteta, i c) dostupnost, što podrazumijeva fizičku dostupnost, ekonomsku dostupnost, nediskriminaciju i dostupnost informacija.

3.1.1. Raspoloživost

Raspoloživost podrazumijeva kako opskrba vodom mora obuhvaćati dovoljne količine vode i kontinuiranu dostupnost za osobne potrebe i potrebe stanovanja koje uključuju sukladno zdravstvenim zahtjevima; raspoloživost ograničenih količina vode za piće, pranje odjeće, pripremu hrane, osobnu higijenu i higijenu stanovanja. Kontinuitet pretpostavlja redovitu opskrbu vode dovoljnu za zadovoljavanje osobnih potreba i potreba kućanstva. Dostupnost odvodnje otpadnih voda obuhvaća osiguranje dovoljnog broja sanitarnih uređaja sa povezanim uslugama pored ili u neposrednoj blizini svakog domaćinstva, zdravstvene ili edukacijske ustanove, javne ustanove i javnih mjesta kao i radnih mjesta. Zbog *činjenice ovisnosti primjerenosti opskrbe vodom* i odvodnje otpadnih voda o različitim klimatskim, geografskim i društvenim uvjetima, kao i različitim razina opskrbe uređajima za odvodnju otpadnih voda u određenim zajednicama i kulturološkim razlikama za osobite društvene grupe sa različitim potrebama, što je potrebno uzeti u obzir kod procjene dostupnosti,¹¹ ostaje na nacionalnom zakonodavstvu država odrediti minimum razumnih količina vode za piće i potrebnih za osiguranje osobnih potreba i potreba domaćinstva, pri čemu se moraju prihvatiti međunarodni standardi i uvažiti karakteristike pojedinog područja i društvenih grupa (McGraw 2011., 159). Potrebna *količina vode po osobi* određuje se prema standardima Svjetske zdravstvene organizacije (WHO)¹², ali se pojedinim grupama priznaje pravo na potrebe za većim količinama vode, ovisno o zdravstvenim i klimatskim uvjetima, kulturnim zahtjevima, te uvjetima

rada. Količina vode koju zahtijeva opskrba svake osobe ovisi u određenoj mjeri o okolnostima kao što su spol, dob, klima temperatura i radni uvjeti. Smatra se da je standard od 50 l do 100 l vode po osobi na dan dovoljan za sve osnovne ljudske potrebe, dok količina od 25 l vode po osobi predstavlja najnižu granicu za održavanje života (Howard, Bartram 2003., 5). Količina potrebne vode za piće različita je za žene, trudnice i dojilje, djecu do 10 godina i starije osobe zbog različitih količina gubitka vode transpiracijom te zbog načina prehrane. Potrebe za količinama vode različite su ovisno o klimatskim zonama; u vlažnim klimatskim zonama dnevna potreba za vodom je od 20–40 l dnevno po osobi, u normalnim uvjetima 40–60, a u aridnim područjima 60–80 l dnevno po osobi (Gleick 1996., 84). Prema *SPHERA* standardima, koji se primjenjuju u izvanrednim slučajevima kao što su prirodne katastrofe, ratovi ili razdoblja nakon ratova, osnovnom opskrbom vode smatra se minimum količine od 7,5 l do 15 l vode po osobi dnevno, ali te količine nisu dovoljne za zadovoljavanje svih osobnih potreba i potreba kućanstva. U odnosu na raspoloživost uređaja za odvodnju otpadnih voda, UNECE Protokol definira i podrazumijeva pod odgovarajućim standardom *onaj koji je dovoljan za zaštitu ljudskog zdravlja i okoliša*.

Osiguranje raspoloživosti vode za piće zahtijeva: a) određivanje prvenstvenog načina korištenja vode za piće u odnosu na druge načine korištenja vode, te b) ograničenje mogućnosti isključenja pristupa vodi i sanitarijama. Korištenje vode *za osobne potrebe i potrebe domaćinstva ima prednost pred drugim namjenama korištenja vode* i postavlja određene zahtjeve u upravljanju vodama, te može zahtijevati posebne sustave za upravljanje potrebama koje međusobno konkuriraju (poljoprivreda, industrija) kako bi se osiguralo prvenstvo pristupa vodi za osobne potrebe i potrebe kućanstva. *Isključenje korisnika* od pristupa vodi i odvodnji otpadnih voda nije zabranjeno, ali mora biti provedeno na način na koji najmanje nanosi štetu korisniku, prema propisanom postupku i uz omogućavanje pravnog lijeka. Postupak mora obuhvatiti: a) potpunu i pravovremenu dostavu informacija o predloženim mjerama, b) obavijest o predloženim mjerama, c) mogućnost podnošenja pravnog lijeka, d) pravnu pomoć radi ostvarenja pravne zaštite. Tijekom postupka mora se uzeti u obzir sposobnost korisnika za plaćanje, kako se ne bi isključili korisnici koji nisu u mogućnosti plaćati minimum esencijalne razine vode potrebne za život i osnovne sanitarije, ali se isključenje neće poduzeti prema osobi koja dokaže kako nije u mogućnosti plaćati osnovne usluge. Količina sigurne vode za piće može se ograničiti, ali potpuno isključenje može biti dozvoljeno samo uz uvjet da je korisniku osiguran alternativni izvor koji osigurava minimalnu količinu vode potrebnu za prevenciju dehidracije i bolesti. U tom smislu ne mogu biti isključene institucije koje služe ranjivim grupama kao što su škole,

10 GC No.15., op.cit. (bilj.1.), p. 11.

11 Report, op.cit. (bilj. 4.), p. 70. i 71.

12 WHO, Guidelines for drinking water quality, 2 nd edition, vols. 1-3 (Geneva, 1993.). Cilj standarda je njihova uporaba kao osnove za razvoj nacionalnih standarda koji će, pod uvjetom ispravne implementacije, osigurati sigurnost vode za piće eliminacijom ili redukcijom minimalnih koncentracija sadržaja vode koji su poznati kao opasni po zdravlje.

bolnice ili kampovi za izbjeglice.¹³ Kod isključenja zbog nemogućnosti plaćanja mora se uzeti u obzir činjenica kako ono može ugroziti život i zdravlje ljudi.¹⁴

3.1.2. Kvaliteta vode

Zahtjevi za kvalitetom vode pretpostavljaju kako voda za piće mora biti *sigurna*, bez mikroorganizama, kemijskih tvari i radioloških rizika koji utječu na ljudsko zdravlje, mora biti prihvatljive boje, mirisa i okusa i kulturno prihvatljive kvalitete.¹⁵ Prema standardima Svjetske organizacije za zdravlje (WHO) sigurnom vodom za piće smatra se voda koja ne predstavlja nikakvu značajnu opasnost za zdravlje tijekom konzumiranja za vrijeme života, te koja ne sadrži mikrobiološke patogene organizme, kemijske ili radiološke tvari.

Odgovarajućim standardom odvodnje otpadnih voda podrazumijeva se *onaj koji je dovoljan za zaštitu ljudskog zdravlja i okoliša*. Svi uređaji za odvodnju otpadnih voda moraju biti odgovarajuće kvalitete, kulturološki prilagođeni i primjereni rodnim i starosnim potrebama i zahtjevima privatnosti, te izgrađeni na način da se spriječi doticaj ljudi, životinja ili insekata sa otpadnim tvarima, sa dostupnom sigurnom vodom za pranje ruku i drugim higijenskim potrebama. Uređaji se moraju redovno čistiti, prazniti i održavati kako bi bili održivi za okoliš i raspoloživi za kontinuiranu uporabu, te moraju biti tehnički sigurni, stabilne građe, uporabljivi noću, opremljeni odgovarajućim svjetlosnim uređajima i prilagođeni uporabi osoba sa posebnim potrebama, ženama i djeci. Stanovništvu se mora osigurati odgovarajuća edukacija, promicanje higijene i ohrabrivati pojedince na uporabu sanitarnih uređaja na higijenski način koji poštuje sigurnost drugih ljudi.¹⁶

3.1.3. Dostupnost

Dostupnost vode za piće i odvodnje otpadnih voda podrazumijeva kako voda i sanitarije moraju biti pristupačne svima bez diskriminacije, što podrazumijeva *fizičku dostupnost, ekonomsku dostupnost, jednakost u pristupu* (nediskriminacija) i *pravo na pristup informacijama* o vodi.

a) *Fizička dostupnost vode* podrazumijeva dovoljan, siguran i prihvatljiv pristup za sve koji mora biti osiguran *uz ili u neposrednoj blizini* svake zgrade namijenjene stanovanju, školskim ustanovama i mjestima rada, na način da se osiguraju redovne količine vode i izbjegne nerazuman trošak vremena i dostupnost svim grupama stanovništva, vodeći pri tome računa o potrebama posebnih grupa, uključujući osobe sa posebnim potrebama, djecu, osobe starije dobi i žene na način koji ne ugrožava *fizičku sigurnost* osoba tijekom pristupa

vodi za piće i sanitarijama.¹⁷ Ostvarenje ljudskog prava na vodu ne podrazumijeva obvezu instalacije priključka u kućanstvu (*indoor plumbing*), već je dovoljan pristup mjestu opskrbe *u neposrednoj blizini stanovanja*, pri čemu je *mjerjenje udaljenosti* do sljedećeg mjesta opskrbe i *vremena* potrebnog za prikupljanje dovoljnih količina vode mjerilo za utvrđivanje primjerenosti fizičke dostupnosti. Siguran pristup u ruralnim područjima podrazumijeva pristup lokalnog stanovništva njihovim tradicionalnim izvorima vode i zaštitu tih izvora od neodrživog crpljenja vode za poljoprivredu i industriju.¹⁸ *Vrijeme* provedeno za prikupljanje vode jedno je od mjerila za procjenu fizičke mogućnosti pristupa; udaljenost od 100 m do 1.000 metara odgovara 5 do 30 minuta provedenih u pribavi vode, uz vjerojatnost dohvata manje od 20 litara vode po osobi po danu, a ta se količina povećava za oko 50 litara vode ako je voda dostupna putem jedne slavine u kući ili dvorištu. Za prihvatljiv fizički pristup odlučno je *mjerjenje udaljenosti* do sljedećeg izvora vode za piće i *vremena* potrebnog za prikupljanje dovoljnih količina vode, jer sa većom udaljenošću od izvora vode za piće i duljim vremenom potrebnim za savladavanje puta povratka u mjesto stanovanja opada količina zahvaćene vode koja se doprema. U odnosu na fizički pristup uređajima za odvodnju otpadnih voda, zahtijeva se da svi sanitarni uređaji moraju biti odgovarajuće kvalitete, kulturološki prilagođeni i primjereni rodnim i starosnim potrebama i zahtjevima privatnosti, moraju imati pouzdan pristup u bilo koje doba dana ili noći i minimalni rizik za fizičku sigurnost korisnika na način da put do sanitarnih uređaja mora biti siguran i primjeren za sve korisnike, uključujući osobe starije dobi, osobe sa posebnim potrebama, a uređaji izgrađeni na način koji sprječava napade životinja ili ljudi, naročito u odnosu na žene i djecu, te osigurava posebne tehničke uvjete za sve korisnike sa posebnim uvjetima za fizički pristup (djeca, osobe sa posebnim potrebama, starije osobe, trudnice, osobe koje prate djecu, kronične bolesnike i osobe koje ih prate), a u odnosu na položaj, izgled i uvjete uporabe mora biti kulturološki prihvatljiv u odnosu na običaje raznih regija i kultura.¹⁹ *SPHERA* standardi, kao mjerilo apsolutnog minimuma ističu kako udaljenost uređaja ne smije biti veća od 50 metara od stana i da svaki pojedini uređaj služi najviše 20 osoba.

b) *Ekonomska pristupačnost vode* pretpostavlja da izravni i neizravni troškovi (troškovi priključenja i troškovi isporuke) ne budu zapreka pristupu vode za piće i sanitarijama i ne utječu na mogućnost uživanja drugih

13 GC No.15., op.cit.(bilj.1.), p. 58,59.

14 Report, op.cit.(bilj.4.), p. 77.

15 CESCR Statement on the Right to Sanitation (EC.12/2010/1. on 19. November 2010.), p. 8.

16 Report, op.cit. (bilj. 4.) p. 72 -74.

17 Commission on Human Rights, Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights Realization of the right to drinking water and sanitation, Report of the Special Rapporteur, (E/CN.4/Sub.2/2005/25), p. 1.3.c),

18 Report of the UN Commissioner for Human Rights on the scope and content of the relevant human rights obligations related to equitable access to safe drinking water and sanitation under international human rights instruments (A/HCR/6/3, 16. August 2007.), p.14.

19 Report, op.cit. (bilj. 4.), p. 80.

prava kao što su pravo na hranu, pravo na stanovanje te pravo na zdravlje i pravo na obrazovanje. Ekonomska pristupačnost ne pretpostavlja besplatne usluge, već pravo i obvezu da nitko ne bude isključen od pristupa zbog nemogućnosti plaćanja – u posebnim, opravdanim slučajevima usluge se moraju osigurati bez plaćanja, ali to ne može biti smatrano pravilom. Ekonomska pristupačnost nije u suprotnosti sa načelom punog povrata troškova vodnih usluga, ali određuje granice povrata troškova i mogućnost ograničenog povrata troškova, te uvjetuje kako oni ne smiju biti zapreka pristupu vodi za piće i sanitarijama, naročito za siromašno stanovništvo. Troškovi moraju biti podnošljivi i ne smiju kompromitirati ili negativno utjecati na ostvarenje prava.²⁰ Troškovi mogu biti različiti u različitim područjima, primjerice u urbanim zonama ili ruralnim područjima, ali to ne smije utjecati na opskrbljenost i može zahtijevati subvencije državnih vlasti, kao i subvencije obiteljima koje nisu financijski sposobne.²¹ Prema standardima Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) troškovi pristupa vodi za osobne potrebe i sanitarijama smatraju se prihvatljivim kada iznose 3 do 5% ukupnog dohotka domaćinstva (Blumel 2005., 966).

c) Zahtjev za jednakošću i nediskriminacijom u pristupu vodi za piće i odvodnji otpadnih voda podrazumijeva da ni jedna društvena grupa ne smije biti isključena iz korištenja, te da se pri alokaciji ograničenih javnih resursa prioritet mora dati onom stanovništvu koje nema pristup ili koje je diskriminirano, kako bi se primarno za sve ostvarila minimalna jezgra prava na vodu. Države moraju osigurati da alokacija vodnih resursa i investicije u vodnom sektoru omogućavaju pristup vodi svim članovima društva, jer alokacija vodnih resursa može dovesti do diskriminacije pojedinih grupa stanovništva koja se ne može opravdati. Investicije ne smiju biti neproporcionalne u korist skupih sustava za opskrbu vodom i kanalizacije, koja su obično dostupna manjim, privilegiranim grupama ili stanovništvu u odnosu na jeftinije investicije koje donose dobrobit širem dijelu stanovništva.²² Države moraju progresivno osigurati svakome dostupnost i jednakost u distribuciji tih usluga. Tamo gdje raspoloživi resursi nisu dostatni za osiguranje usluga visoke kvalitete, države moraju investirati u davanju prioriteta onima koji nemaju osnovnu opskrbu putem jeftinih sustava infrastrukture koji se mogu nadograđivati, te promicati higijensku uporabu vode i sanitarnih usluga.

Diskriminiranim stanovništvom u odnosu na pristup vodi i odvodnji otpadnih voda smatraju se siromašne i marginalizirane grupe, posebno žene, djeca, grupe nacionalnih manjina, domorodačko stanovništvo, izbjeglice, tražitelji azila, unutarnje raseljene osobe, radnici- migranti, zatvorenici, zatočenici, stanovnici

nelegalnih naselja te stanovništvo ruralnih i neformalnih urbanih područja koji su obično izloženi nedostatku pristupa sigurnoj vodi za piće i odvodnji otpadnih voda. Žene ne smiju biti isključene iz procesa donošenja odluka u odnosu na korištenje vodnih resursa i prava, te je potrebno ukloniti disproporcije u obvezama žena za skupljanje vode za zajednicu. Djeci se ne smije uskratiti pravo uživanja njihovih ljudskih prava na odgovarajuću vodu u obrazovnim institucijama i stanovanju ili putem obveze sakupljanja vode, a osiguranje odgovarajuće vode obrazovnim institucijama koje su bez odgovarajuće vode za piće smatrati se hitnim. *Ruralna područja i urbana područja* koja ne koriste vodne usluge moraju imati vlastite održavane sustave kanalizacije, a pristup tradicionalnim izvorima vode u ruralnim područjima mora biti zaštićen od nezakonitog zadiranja i onečišćenja. Urbana područja, uključujući neformalna ljudska naselja (*slums, favelas*) i beskućnike moraju imati pristup vlastitom i održavanom sustavu kanalizacije. Pravo na vodu ne smije biti uskraćeno na temelju statusa stanovanja ili statusa vlasništva zemljišta. *Domorodačkom stanovništvu* mora se osigurati pristup resursima vode na zemlji njihovih predaka i zaštititi ih od nezakonitog onečišćenja. Države će osigurati izvore za određivanje, dostavu i kontrolu njihovog pristupa vodi. Za plemensko i domorodačko stanovništvo osiguranje pristupa sigurnoj vodi za piće i sanitarijama podrazumijeva mjere za očuvanje njihovih tradicionalnih načina upravljanja vodom i zaštite njihovih prirodnih resursa vode. *Nomadske i putujuće zajednice* imaju pristup odgovarajućoj vodi na tradicionalnim mjestima i mjestima namijenjenim za zaustavljanje. *Izbjeglice, tražitelji azila, interno raseljene osobe i povratnici* imaju pristup na odgovarajuću vodu ukoliko su smješteni u kampovima, urbanim ili ruralnim područjima. Izbjglicama i tražiteljima azila osigurat će se pravo na vodu u jednakim uvjetima kao za nacionalno stanovništvo. *Zatvorenicima i zatočenicima* osigurat će se dovoljne količine sigurne vode za njihove dnevne potrebe, u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom i Minimalnim standardima UN-a za postupanje sa zatvorenicima.²³ *Grupe koje imaju poteškoća sa fizičkim pristupom vodi*, kao što su starije osobe, osobe sa posebnim potrebama, žrtve prirodnih katastrofa, osobe koje žive u područjima koja su sklona katastrofama, kao i one koje žive u semiaridnim područjima ili na malim otocima moraju biti opskrbljene vodom u dovoljnim količinama.

d) *Dostupnost informacija* uključuje pravo na zahtijevanje, dobivanje i korištenje informacija u odnosu na isporuku vodnih usluga. Kako bi odluke javnih vlasti u upravljanju vodnim uslugama bile pravovaljane

20 Report, op.cit. (bilj. 18.), p. 28.

21 Report, op.cit. (bilj. 4.), p. 79.

22 GC No.15., op.cit.(bilj.1.), p. 14.

23 Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, adopted Aug. 30, 1955 by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, U.N. Doc. A/CONF/611, annex I, E.S.C. res. 663C, 24 U.N. ESCOR Supp. (No. 1) at 11, U.N. Doc. E/3048 (1957), amended E.S.C. res. 2076, 62 U.N. ESCOR Supp. (No. 1) at 35, U.N. Doc. E/5988 (1977.), p. 13. 15,1., 20,2.

(uključujući autorizaciju lokacija infrastrukture, alokacije vodnih resursa, zaključenja ugovora o koncesijama) moraju biti suglasne sa procesom sudjelovanja javnosti u donošenju odluka, uključujući odgovarajuće javne obavijesti, transparentnost i sudjelovanje zainteresirane javnosti (Larson 2013., 2248).

2. OBVEZE DRŽAVA

Obveze država koje proizlaze iz ljudskog prava na vodu obuhvaćaju temeljne obveze (*immediate obligation, minimum core obligation*) i obveze vezane za ostvarenje *punog cilja* prava na vodu, koji su znatno širi i koje su države obvezne osigurati postupnom realizacijom (*progressive realisation*) sukladno raspoloživim resursima do maksimalnog ostvarenja, ali tek nakon što je za svakoga ostvarena osnovna razina opskrbljenosti vodom u opsegu određenom minimalnom jezgrom ljudskog prava na vodu.

2.1. Temeljne obveze

Za ostvarenje minimalne jezgre ljudskog prava na vodu, države su obvezne poduzimati temeljne obveze (*immediate obligations, minimum core obligation*) koje obuhvaćaju obveze za osiguranje osnovnih prava koja moraju biti osigurana bez diskriminacije *svima i odmah*.

Ostvarenje minimalne jezgre ljudskog prava na vodu za sve prioritet je u odnosu na šire ostvarenje ljudskog prava na vodu za pojedince. Minimalna jezgra predstavlja početnu točku u progresivnoj realizaciji ljudskog prava na vodu ispod koje ostvarenje ljudskog prava nije dopustivo, te koristan instrument za usmjeravanje alokacije i prioritizacije vodnih resursa. Temeljne obveze za realizaciju minimalne jezgre ljudskog prava na vodu moraju biti izvršavane u dobroj vjeri i države ih ne mogu derogirati – jedini izuzetak kada se ne smatra da je zbog neispunjavanja navedenih obveza država povrijedila pravo na vodu je slučaj kada država ne raspolaže dovoljnim resursima za dostizanje ostvarenja minimalne jezgre prava na vodu, ali dokaže da je poduzela sve napore u cilju njihovog poduzimanja (Bluemel 2005., 976)²⁴ Temeljne obveze obuhvaćaju obveze država od središnje važnosti za ostvarenje ljudskog prava na vodu, koje one moraju ostvariti *odmah*, u protivnom ugrožavaju samu svrhu i značenje ljudskog prava na vodu – nukleus koji ne može biti povrijeđen bez istovremenog gubitka značenja prava, jezgru koja ne smije biti eliminirana u bilo kojim uvjetima. Minimalna jezgra predstavlja apsolutni minimum i osigurava zadovoljavanje minimalnih esencijalnih razina prava i stoga država u kojoj značajan broj pojedinaca nema pristup pravu na vodu ne izvršava obveze.²⁵

Države su obvezne bez odgode osigurati ostvarenje temeljnih obveza (*immediate obligations*) u odnosu na pravo na vodu koje jamči kako će pravo biti ispunjavano bez diskriminacije bilo koje vrste. *Kao minimalne osnovne obveze države* koje imaju neposredan učinak smatraju se: a) osiguranje pristupa minimalnim potrebnim količinama vode, koje su dovoljne za osobne potrebe i potrebe domaćinstva za sprječavanje bolesti, b) osiguranje ostvarenja prava na vodu, bez diskriminacije, naročito u odnosu na grupe stanovništva sa posebnim potrebama ili marginalizirane grupe, c) osiguranje fizičkog pristupa količinama vode koji osiguravaju redovitu opskrbu i dovoljne količine vode, uz dovoljan broj mjesta za korištenje koji su na razumnoj udaljenosti od mjesta stanovanja kako bi se izbjeglo neprimjereno vrijeme čekanja, d) osiguranje osobne sigurnosti pri fizičkom pristupu vodi koja ne smije biti ugrožena, e) osiguranje jednake distribucije svih raspoloživih kapaciteta vode i usluga, f) prihvaćanje i implementacija nacionalne strategije upravljanja vodama i akcijskog plana namijenjenog zadovoljavanju potreba cijelog stanovništva, koji će biti periodično revidirani u postupku u kojem će se osigurati transparentnost i sudjelovanje građana, te koji će uključiti metode kao što su indikatori i mjerila za ostvarenje prava, prema kojima će biti moguće nadzirati napredak, pri čemu se u procesu donošenja strategije i plana posebna uloga mora osigurati ranjivim i marginaliziranim grupama, g) nadzor i praćenje opsega ostvarenja ili neostvarenja prava na vodu, h) prihvaćanje ciljanih programa niskih troškova za osiguranje opskrbljenosti i zaštite ranjivih i marginaliziranih grupa, i) poduzimanje mjera za sprječavanje, postupanje i kontrolu bolesti vezanih za uporabu vode, poglavito osiguravanjem pristupa odgovarajućim sanitarijama.²⁶

Uvažavajući obveze država, u ostvarenju prava na vodu minimalna jezgra prava na vodu podrazumijeva " *individualno pravo na dovoljne količine sigurne, prihvatljive, fizički i financijski dostupne vode za zadovoljavanje vitalnih potreba u svako doba, distribuirane prema načelu jednakosti i nediskriminacije, prepoznatog od strane domaćih vlasti, podržano konkretnim i ciljanim državnim mjerama u cilju punog ostvarenja, kada propust u osiguranju bilo koje od navedenih značajki zahtijeva opravdanje u odnosu na maksimalnu iskoristljivost raspoloživih resursa*" (McGraw 2011., 159).

3.3. Progresivna realizacija ljudskog prava na vodu

Obveze država u svezi ostvarenja punog cilja prava na vodu znatno su šire i države su ih obvezne osigurati postupnom realizacijom (*progressive realisation*) sukladno raspoloživim resursima do maksimalnog ostvarenja prava na vodu, ali tek nakon što je ostvarena osnovna razina opskrbljenosti vodom u opsegu određenom minimalnom

²⁴ GC No.15., op.cit.(bilj.1.), p. 40,

²⁵ General Comment No. 3: The Nature of States Parties' Obligations (Art. 2, Para. 1, of the Covenant), 14 December 1990, E/1991/23, p. 34.

²⁶ GC No.15., op.cit.(bilj.1.), p. 17, 36.

jezgrom. Progresivna realizacija ljudskog prava na vodu ne smije se shvaćati na razini društva u cjelini, već na razini pojedinca.

Sva ljudska prava pretpostavljaju različite obveze država *inter alia* obveze neinterferencije i pozitivne intervencije. Tripartitna tipologija kategorizacije obveza država, koje proizlaze iz ljudskih prava, obuhvaća izbjegavanje lišavanja, zaštitu od lišavanja i pomoć onima koji su lišeni ljudskog prava. Suvremena teorija prihvaća jaču legalnu perspektivu i primjenu različitih obveza u odnosu na ulogu država nazvanu „poštovanje, zaštita i ostvarenje“. U svjetlu ove kategorizacije ljudsko pravo na vodu obuhvaća obveze država na poštovanje (*to respect*), zaštitu (*to protect*) i stvaranje uvjeta za ostvarenje toga prava (*to fulfil*).

3.3.1. Obveza poštovanja

Obveza poštivanja ljudskog prava na vodu podrazumijeva obvezu država da se suzdrže od izravnog ili neizravnog utjecaja na uživanje toga prava. Obveza obuhvaća suzdržavanje od sudjelovanja u bilo kakvim aktivnostima koje bi mogle ugroziti ili ograničiti jednaki pristup odgovarajućoj vodi, arbitrarne utjecaje, samovoljno uplitanje u uobičajeno ili tradicionalno korištenje vode za alokaciju vode, nezakonito umanjnje količina vode ili onečišćenje vode, primjerice putem instalacija u državnom vlasništvu ili uporabe i testiranja oružja, ili, protivno međunarodnom humanitarnom pravu, ograničavanjem pristupa i uništenjem infrastrukture kao represivne mjere, primjerice tijekom oružanih sukoba. Tijekom oružanih sukoba, kriznih okolnosti i prirodnih katastrofa pravo na sigurnu vodu i sanitarije obuhvaća obveze država iz međunarodnog humanitarnog prava kao što je zaštita objekata neophodnih za preživljavanje civilnog stanovništva, uključujući infrastrukturu za vodu za piće i za navodnjavanje, zaštitu prirodnog okoliša od rasprostranjenih, dugoročnih i ozbiljnih šteta, te osiguranje odgovarajućeg pristupa vodi svim kategorijama stanovništva, uključujući zatvorenike i internirane osobe.²⁷

3.3. 2. Obveza zaštite

Obveza zaštite ljudskog prava na vodu zahtijeva od država da spriječe trećim osobama bilo kakav utjecaj na uživanje prava na vodu i pravnu zaštitu u slučaju povrede. Pod trećim osobama podrazumijevaju se pojedinci, grupe, korporacije i drugi subjekti kao i predstavnici kada nastupaju u okvirima svojih ovlasti. Obveza uključuje prihvaćanje potrebne i efikasne legislative i drugih mjera kako bi se isključile treće strane od mogućnosti nanošenja šteta jednakom pristupu sigurnoj vodi za piće i sanitarijama, onečišćenjem ili prekomjernim zahvaćanjem vodnih resursa, uključujući prirodne izvore, bušotine i druge sustave distribucije.

Države su obvezne osigurati da se privatne osobe i organizacije suzdrže od utjecaja na uživanje prava na vodu i sanitarije ili bilo kojeg drugog ljudskog prava, osim kada je takav utjecaj dozvoljen zakonom i obuhvaća odgovarajuću pravnu zaštitu. One moraju osigurati da ni jedna fizička ili javna ili privatna osoba poduzima diskriminacijske prakse koje ograničavaju pristup vodi i sanitarijama temeljem spola, godina, etničkog porijekla, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, posebnih potreba, zdravstvenog stanja ili drugog svojstva. One su dužne posvetiti posebnu pažnju potrebama pojedinaca ili grupa koje tradicionalno imaju poteškoća u ostvarenju njihovog prava na vodu i sanitarije, uključujući žene, djecu, domorodačko stanovništvo, osobe koje žive u ruralnim ili neformalnim urbanim naseljima, nomadske i putujuće zajednice, izbjeglice, tražitelje azila, interno raseljene osobe, radnike- migrante, zatvorenike i pritvorenike, kao i druge grupe koje se sučeljavaju sa poteškoćama u ostvarenju pristupa vodi. One moraju dati prioritet opskrbi vodom i sanitarijama, institucijama koje opskrbljuju ranjive grupe kao što su škole, bolnice, zatvori i izbjeglički kampovi, te donijeti i implementirati zakone za zaštitu pristupa tradicionalnim izvorima vode u ruralnim područjima.²⁸ U slučajevima kada vodnim uslugama (kao što su vodovodne mreže, spremišta vode, pristup rijekama i bušotinama) upravljaju, ili ih kontroliraju treće osobe, države su obvezne spriječiti ugrožavanje jednakog pristupa fizički i financijski dostupnih količina sigurne i prihvatljive vode, te osigurati da privatizacija usluga ne stvara zapreke dostupnosti, pristupačnosti i prihvatljivosti i kvaliteti usluga, kao i osigurati da treće osobe ne ograničavaju ljudima pristup informacijama o uslugama.²⁹ Kako bi spriječile ovakve zlouporabe, države moraju uspostaviti efikasan regulatorni sustav za privatne i javne isporučitelje, koji uključuje nezavisno praćenje djelatnosti (monitoring), osigurava sudjelovanje javnosti i nameće kazne za nepoštivanje pravila, te isporuku fizički i financijski dostupnog i jednakog pristupa sigurnoj, prihvatljivoj vodi u dovoljnim količinama i primjerene sanitarije.³⁰

Obveza zaštite podrazumijeva djelotvoran sustav pravnih lijekova, kao i mjere odštete u slučaju povrede ljudskih prava. Svaka osoba ili grupa čije je pravo na vodu ugroženo mora imati pristup sudskoj ili drugoj primjerenoj zaštiti na nacionalnoj i međunarodnoj razini.³¹ Svatko mora imati pristup upravnom ili sudskom postupku radi podnošenja prigovora zbog propuštanja fizičkih ili javnih ili privatnih pravnih osoba u osiguravanju prava

27 Ibid. (bilj.2.), p. 22.,23.

28 Guidelines, op.cit. (bilj.2.), p. 2.d). para 3.

29 GC No.15., op.cit (bilj.1.), p. 24, Report, op.cit. (bilj.4.), p. 64.

30 GC No.15.,op.cit (bilj.1.), p. 23, Guidelines op.cit. (bilj. 1), p. 2. e).

31 General Comment No. 9: The domestic application of the Covenant, 3. December 1998, E/C.12/1998/24, para 4, Rio Declaration on Environment and Development, principle 10.

na vodu.³² Sve žrtve povreda prava na vodu ovlaštene su na odgovarajuće reparacije, uključujući restituciju, kompenzaciju, satisfakciju i jamstvo ne ponavljanja povreda. Nacionalni pravobranitelji, komisije za ljudska prava i slične institucije obvezne su ukazivati i poduzimati radnje u svezi povreda prava na vodu. Prije bilo koje radnje javnih vlasti ili treće strane koja bi mogla utjecati na ljudsko pravo na vodu pojedinca nadležna tijela moraju osigurati da su radnje poduzete sukladno zakonu koji je u suglasnosti sa Međunarodnim paktom o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima koji pretpostavlja: a) mogućnost savjetovanja sa osobama na koje će radnje utjecati, b) pravovremenu i potpunu diseminaciju informacija o mjerama koje se predlažu, c) razumnu obavijest o predloženim radnjama, d) pravne lijekove i e) pravnu pomoć za korištenje pravnih lijekova.³³ Kada se radnje poduzimaju protiv osoba zbog neplaćanja, mora se uzeti u obzir njihova platežna sposobnost, ali se ni pod kojim uvjetima nitko ne može lišiti esencijalne razine minimuma dostupne vode. Zaštita pretpostavlja zaštitu od uskrate minimalnih esencijalnih količina vode ili minimalnog pristupa osnovnim sanitarijama osoba kojima nakon provedenog odgovarajućeg postupka pristup vodi i sanitarijama može biti legalno ograničen.³⁴

Inkorporacija prava na vodu u nacionalne pravne sustave i međunarodne pravne instrumente mora se podržavati u svim slučajevima, jer omogućava sudovima da pruže pravnu zaštitu u slučajevima povrede prava na vodu ili u krajnjem slučaju povreda u izvršavanju temeljnih obveza država izravnim pozivom na odredbe Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima. Države u tom cilju moraju poticati suce, tužitelje i pripadnike pravne struke da u izvršavanju svojih funkcija pridaju veću pažnju na povrede prava na vodu, te poštivati, zaštititi, omogućavati i promicati rad zastupnika zaštite ljudskih prava i civilnog društva u pomoći ranjivim i marginaliziranim grupama u ostvarenju njihovog prava na vodu.

3.3.3. Obveza stvaranja uvjeta za ostvarenje ljudskog prava na vodu

Obveza stvaranja uvjeta za ostvarenje ljudskog prava na vodu obuhvaća obveze omogućavanja punog ostvarenje prava (*to facilitate*), promicanja (*to promote*) i pružanje (*to provide*) ljudskog prava na vodu. *Obveza omogućavanja* podrazumijeva poduzimanje mjera kako bi se pomoglo i pojednostavilo pojedincima i zajednicama ostvarenje prava. *Obveza promicanja* podrazumijeva poduzimanje koraka koji će osigurati dostupnost odgovarajućeg obrazovanja i informacija o higijenskoj uporabi vode, zaštiti vodnih izvora i metoda kojima će se umanjiti rasipanje vode. *Obveza ostvarenja* ljudskog prava na vodu obuhvaća stvaranje uvjeta za

ostvarenje prava kada pojedinci ili grupe nisu sposobni, iz razloga koji je izvan njihove kontrole, ostvariti ovo pravo sredstvima koja su im na raspolaganju. Obveza zahtijeva od država da primjene *sve primjerene mjere* usmjerene na potpunu realizaciju tog prava³⁵ i podrazumijeva poduzimanje sljedećih aktivnosti:

a) *Implementaciju programa integralnog upravljanja vodnim resursima* i planova o učinkovitom korištenju vode sprječavanjem devastacije vodnih resursa prekomjernim iscrpljivanjem, skretanjem ili izgradnjom brana, smanjenjem gubitaka vode u distribuciji i ustanovljenjem mehanizama za djelovanje u kriznim situacijama kako bi se osigurala dovoljne količine vode za piće za svakoga, te ostvarenje ljudskog prava na vodu na održiv način za sadašnje i buduće generacije.

b) *Prihvatanje opsežne i integrirane strategije i akcijske programe* kako bi dovoljna količina vode za piće bila osigurana budućim generacijama. Ovi akti mogu obuhvatiti: a) smanjenje trošenja vodnih resursa prekomjernim zahvaćanjem, skretanjem tokova i izgradnjom brana, b) smanjenje onečišćenja razvođa i ekosustava povezanih sa vodom tvarima kao što su radijacija, štetne kemijske tvari i komunalne otpadne vode, c) nadzor rezervi vode, d) osiguranje da predloženi razvoj ne utječe na pristup odgovarajućoj vodi, e) procjenu utjecaja akcija koje mogu povrijediti dostupnost vode i prirodne ekosisteme razvođa, kao što su klimatske promjene, dezertifikacija, povećanje saliniteta tla, krčenje šuma i gubitak biodiverziteta, f) povećanje efikasnosti uporabe vode od krajnjih korisnika, g) smanjenje gubitaka vode u sustavima distribucije, h) osiguravanje odgovarajućih mehanizama za krizne situacije, i) uspostava nadležnih institucija i institucionalne suradnje za ostvarenje strategija i programa.³⁶ Strategija mora biti zasnovana na načelima ljudskih prava, poštivati načela nediskriminacije i sudjelovanja, te obuhvatiti sve aspekte prava na vodu i odgovarajuće obveze država, definirati jasne ciljeve i rokove za njihovo dostizanje, oblikovati odgovarajuće politike, mjerila i indikatore. Strategija mora ustanoviti institucionalnu odgovornost za proces, identificirati moguće izvore za dostizanje ciljeva, identificirati alokaciju resursa sukladno odgovornostima institucija i ustanoviti mehanizme za implementaciju strategije.³⁷ Nacionalna strategija o vodama i akcijski planovi moraju se zasnivati na načelima dostupnosti, transparentnosti i nezavisnosti sudstva, jer je *dobra uprava* esencijalna za efektivnu implementaciju svih ljudskih prava, uključujući pravo na vodu.

c) Države mogu smatrati svrsishodnim *prihvatanje zakonodavnog okvira* koji mora sadržavati ciljeve, te rokove i sredstva za njihovo dostizanje, te podrazumijevati suradnju sa civilnim društvom, privatnim sektorom i međunarodnim organizacijama, definirati

32 Guidelines, op.cit. (bilj.2.), p. 8.1.

33 GC No.15. op.cit (bilj.1.), p. 56.

34 Guidelines, op.cit. (bilj.2.), p. 2.d.

35 GC No.15., op.cit (bilj.1.), p. 55-58.,p. 25. i 26.

36 Ibid., p. 28.

37 Ibid., p. 47, 48.

odgovornost institucija za provedbu, nacionalne mehanizme monitoringa i pravne lijekove i postupke.³⁸ Potrebno je osigurati dovoljnu koordinaciju nacionalnih ministarstava, regionalnih i lokalnih javnih vlasti u prepoznavanju politika u svezi sa vodom, a tamo gdje je implementacija ljudskog prava na vodu delegirana regionalnim ili lokalnim vlastima *država i dalje ostaje odgovorna za izvršavanje obveza* iz Međunarodnog pakta o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima i stoga mora osigurati navedenim razinama javne vlasti dovoljne resurse za održavanje i proširenje potrebnih usluga i infrastrukture, kao i da te razine javne vlasti ne ugrožavaju pristup javnim uslugama na diskriminirajućoj osnovi.³⁹

d) *Ustanovljenje standarda kvalitete vode* temeljem smjernica Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), vodeći računa o potrebama ranjivih društvenih grupa i nakon procesa sudjelovanja korisnika u donošenju odluka. Standardi kvalitete vode moraju dati prednost eliminaciji polutanata koji imaju najveći utjecaj na zdravlje u odnosnoj državi ili području više nego postavljenje visokih standarda koji ne mogu biti odmah ostvareni raspoloživim resursima, a potrebno ih je periodično revidirati i progresivno povećavati. Države će ustanoviti pravila i politike za kontrolu onečišćenja vodnih resursa za sve fizičke i pravne osobe, javne i privatne, uključujući nadzor, mjere destimulacije onečišćavanja i kazne. One će sprječavati i progresivno smanjivati kontaminaciju vodnih tijekova i akvatičnih ekosustava tvarima kao što su patogene bakterije i kemijski polutanti, te osigurati kontrolu kvalitete vode u rezervoarima i sustavima za distribuciju. Države će osigurati financijsku i tehničku pomoć, uključujući informiranje i edukaciju zajednicama koje se opskrbljuju vodnim uslugama malih uređaja za opskrbu vodnim uslugama ograničenog broja osoba, posebno zajednice sa niskim dohotkom.

e) Kako bi osigurale *ekonomsku dostupnost vode*, države moraju poduzimati mjere koje mogu uključivati uporabu različitih niskotroškovnih tehnika i tehnologija, primjerene politike cijena kao što su besplatna voda ili niske cijene vode, fleksibilne okvire plaćanja, te subvencije troškova bilo izravnim subvencijama domaćinstvima sa niskim prihodima ili financiranjem izgradnje infrastrukture siromašnih područja u kojima nedostaje pristup vodnim uslugama, te križnim subvencijama (*cross-subsidies*) od korisnika vodnih usluga visokog dohotka prema korisnicima usluga sa niskim dohotkom. Plaćanje vodnih usluga mora biti zasnovano na načelima jednakosti, a vodne usluge, bez obzira jesu li isporučene od strane privatnih ili javnih isporučitelja moraju biti dostupne svima, uključujući društveno ugrožene grupe. Jednakost zahtijeva da siromašnija domaćinstva ne budu disproportionalno opterećena troškovima u odnosu na bogatije. U slučaju ograničenja korištenja vodnih usluga

zbog neplaćanja, države moraju uvažiti sposobnost plaćanja korisnika usluge, *ali ni u tom slučaju nikome se ne smije uskratiti esencijalni minimum količine vode za piće i pristup osnovnim sanitarijama*.⁴⁰

f) *Sudjelovanje javnosti* u donošenju odluka koje imaju utjecaj na ostvarenje prava na vodu podrazumijeva kako svatko ima pravo sudjelovati u procesu donošenja odluka koje utječu na ostvarenje njegovog prava na vodu. Posebno je potrebno osigurati jednaku zastupljenost sudjelovanja u procesu donošenja odluka predstavnika ranjivih grupa i dijela stanovništva koje je tradicionalno marginalizirano, posebno žena. Zajednice imaju pravo odrediti način izvođenja vodnih usluga, način upravljanja i, tamo gdje je moguće, odabrati upravljanje vlastitim uslugama u suradnji sa javnim vlastima. Svakome je potrebno osigurati potpune i transparentne informacije u odnosu na vodu, sanitarije i okoliš koje posjeduju javne vlasti ili treće osobe.⁴¹ Pravo pojedinaca i grupa na sudjelovanje u postupcima donošenja odluka koje mogu imati utjecaja na ostvarenje njihovog prava na vodu mora biti integralni dio svake politike, programa ili strategije koja se odnosi na vodu. Pojedincima i grupama moraju biti dostupan potpun i jednak pristup informacijama koje su u posjedu države ili trećih osoba koje se odnose na vodu, vodne usluge i okoliš.⁴²

g) *Monitoring* podrazumijeva obvezu praćenja implementacije obveza, uključujući ustanovljenje ili davanje ovlasti nezavisnim institucijama kao što su komisije za ljudska prava ili regulatorne agencije za obavljanje procesa monitoringa na transparentan i odgovoran način u cilju efektivnog nadzora ostvarenja prava na vodu i utvrđenja činjenica i poteškoća koje utječu na implementaciju. U nacionalnim strategijama ili akcijskim planovima u cilju nadzora procesa moraju biti utvrđeni pokazatelji koji će obuhvatiti različite komponente kao što su: količina, sigurnost i prihvatljivost, fizička i financijska dostupnost vode, posebno za pojedine društvene grupe (spol, rasa, porijeklo itd.).

h) *Međunarodne obveze država* u ostvarenju prava na vodu pretpostavljaju poštivanje tog prava u drugim državama. Međunarodna suradnja zahtijeva suzdržavanje od aktivnosti koje bi mogle utjecati, izravno ili neizravno, na uživanje prava na vodu u drugim državama. Aktivnosti poduzete od pojedine države ne smiju onemogućiti drugu državu u ostvarenju prava na vodu osoba koje su pod njenom nadležnosti. Države se moraju suzdržati od akata koji utječu na uživanje prava na vodu u drugim državama i spriječiti pojedince i kompanije pod njihovom jurisdikcijom da poduzimaju takve radnje, a posebno se suzdržati od aktivnosti kao što su embargo ili slične mjere koje onemogućavaju opskrbu vodom, kao i dobara i usluga esencijalnih za osiguranje prava na vodu, jer voda ne smije nikada biti upotrijebljena kao instrument

38 Ibid., p. 49. 3.3.

39 Ibid., p. 50-51.

40 Ibid., para 27, Guidelines, op.cit. (bilj.2.), p. 6.

41 Guidelines, op.cit. (bilj.2.), p. 8.2., 8.3.

42 GC No.15., op.cit. (bilj. 1.), p. 48.

političkog i ekonomskog pritiska. Ove mjere moraju biti poduzete u sukladnosti sa Općom deklaracijom UN-a o ljudskim pravima i međunarodnim pravom.⁴³

Ovisno o dostupnosti resursa, države moraju omogućiti ostvarenje prava voda u drugim zemljama, primjerice putem opskrbe vodnih resursa, financijskom i tehničkom pomoći i neophodnom pomoći kada je to potrebno. U slučajevima katastrofa to obuhvaća hitnu pomoć, uključujući pomoć izbjeglicama i raseljenim osobama. Ekonomski razvijene zemlje imaju posebnu odgovornost i interes pomagati siromašnije zemlje u razvoju, te da se pravu na vodu posveti posebna pažnja u međunarodnim ugovorima i u tu svrhu treba uzeti u obzir razvoj daljnjih pravnih instrumenata, te osigurati da oni ne utječu negativno na ovo pravo, a naročito da ugovori o liberalizaciji trgovine ne umanjuju ili sprječavaju sposobnosti države za osiguranje potpunog ostvarenja ljudskog prava na vodu.

Države moraju osigurati da njihove akcije kao članova međunarodnih organizacija uvažavaju pravo na vodu, te kao članice međunarodnih financijskih institucija (MMF, WB i regionalne razvojne banke) poduzimati mjere da se pravo na vodu uzme u obzir kod određivanja njihovih politika, kreditnih ugovora i drugih međunarodnih mjera. Ovisno o raspoloživim resursima, razvijene zemlje osigurat će dovoljnu financijsku i tehničku pomoć zemljama u razvoju kako bi osigurale,

što je brže moguće, pristup najmanje osnovnim vodnim uslugama. Svaka razvijena zemlja obvezna je poduzeti mjere najmanje u alokaciji dijela službene pomoći razmjerno njenom BDP-u za ostvarenje ciljeva utvrđenih Milenijskom deklaracijom i Planom za implementaciju održivog razvoja iz Johanesburga u odnosu na pristup vodi i sanitarijama.

4. ZAKLJUČAK

Ljudsko pravo na vodu ovlašćuje svakoga na dovoljne količine sigurne, prihvatljive, fizički i financijski dostupne vode za osobne potrebe i potrebe kućanstva, što podrazumijeva dostupnost vode za piće i za sanitarije, kao i ograničenu dostupnost proizvodne vode, ali samo za potrebe posebnih društvenih grupa, tj. autohtonog stanovništva i marginaliziranih poljoprivrednika koji proizvode hranu za vlastite potrebe. Ljudsko pravo na vodu obuhvaća ovlasti i slobode pojedinca i obveze država na ispunjenje temeljnih obveza u cilju ostvarenja minimalne jezgre prava za sve i postupnog poduzimanja primjerenih mjera za dostizanje punog ostvarenja ljudskog prava na vodu. Međutim, normativni sadržaj ljudskog prava na vodu nedostatan je u dijelu koji se odnosi na obveze pojedinaca koje proizlaze iz tog prava, a morale bi obuhvaćati obvezu građana na održivu uporabu vode koja uključuje uporabu razumnih količina vode i sprječavanja onečišćenja vodnih resursa, jer su to osnovni preduvjeti za očuvanje vodnih resursa i univerzalno ostvarenje ljudskog prava na vodu. ■

⁴³ General Comment No. 8: The relationship between economic sanctions and respect for economic, social and cultural rights, 12. December 1997., E/C.12/1997/8.

LITERATURA:

- Bluemel, Eric B.: „The implications of Formulating a Human Right to Water”, *Ecology Law Quarterly*, vol. 31, (2005.), 957-1006,
- Gleick Peter, H.: „Basic Water Requirements for Human Activities”, *Water International*, 21 (1996.) 83-92,
- Hardberger, Amy: „Life, Liberty, and the Pursuit of Water: Evaluating Water as a Human Right and the Duties and Obligations it Creates”, *Nw. J. Int'l Hum. Rts. Vol 4, Iss 2*, (2005.), 331-362,
- Howard, Guy; Bartram, Jamie: „Domestic Water Quantity, Service Level and Health” 2003., *World Health Organization* 2003.,
- Khalfan; Ashfaq; Kiefer; Thorsten: „The Human Right to Water and Sanitation: Legal Basis, Practical Rationale and Definition”- *Centre on Housing Rights and Evictions*, 26. March 2008.,
- Kirschner, Adele J.: „The human Right to Water and sanitation”, *Max Planck Yearbook of United Nations Law, Volume 15*, 2011, 445-487,
- Langford, Malcom: „The United Nations Concept of Water as a Human Right: A New Paradigm for Old Problems?” *Water Resources Development, Vol. 21. No. 2*, 273-282, (June 2005.),
- Larson, Rhett B.: „The New Right in Water”, *70 Wash. & Lee L. Rev.* 2181 (2013.), <http://scholarlycommons.law.wlu.edu/wlulr/vol70/iss4/10>,
- McGraw, George S.: „Defining and Defending the Right to Water and its Minimum Core: Legal Construction and the Role of National Jurisprudence”, *Loyola University Chicago International Law Review, No 2., Volume 8, Issue 2*, (2011.) 127-204,
- Salman; Salman M.A; McInerney-Lankford; Siobhán: „The Human right to water – Legal and Policy dimension”, *The World Bank, Washington, DC*, 2004.,
- Winkler, Inga: „The human Right to Water – Significance, legal status and implications for Water allocation”, *Publishing Oxford and Portland, Oregon* (2012.).